شۆپنهاوەر،
گەڕان بەدوای ڕاستی لەناو گوماندا

هەردی عومەر

ژیاننامە:

ئارسەر شۆپنهاوەر لە 20 فبرایەری 1788 لە ئەڵمانیا لەدایکبووە و وانەی فەلسەفەی لە زانکۆی (جوتنجن) لە ساڵانی (1809 – 1811)خوێندنەوە، پاشان لەنێوان ساڵانی (1813 – 1811) لەبەرلین و بروانامەی دکتۆرای وەرگرت و تێزی دکتۆراکەی بەناونیشانی (الاصول الاربعە لمبدا السبب الکافی) و تێزێکە لەسەر عەقڵ و پەیوەندی بە جیهانی دەرەوە.

لە تەمەنی (17) ساڵیدا و لە ساڵی (1805) باوکی خۆی کوشت، بۆیە لەدوای ئەوەوە ژیانێکی گران ژیا، بەهۆی جیاوازی لەگەڵ دایکی لەبارەی ڕزگاربوونی لە کۆتوبەندەکان لە دوای مردنی باوکیەوە، ئەم جیاوازیانەش لەدوای مردنی دایکی کۆتاییان هات و بەهۆی ڕەوشتی دایکیشیەوە بە درێژایی ژیانی هەستی بە بێزاریەکی زۆر لە بەرامبەر ژنان دەکرد ، بۆیە تا کۆتایی ژیانی پەیوەندی لەگەڵ هیچ جۆرە ژنێکدا نەبەست.

لەنێوان ساڵانی (1820 – 1831) وانەی لە فرانکۆی بەرلین وتەوە، بەڵام نەبووە جێگەی ڕەزامەندی لەلای خوێندکاران و لەناو مامۆستاکانیشدا گرفتی هەبوو، جگە لەمەش کتێبەکانی لەم قۆناغەدا ڕەواجیان نەبوو، بەڵام لە کۆتایی ژیانیدا کتێبەکانی ڕەواجێکی زۆریان پەیداکرد.

هەندێك پارەی لە باوکیەوە بۆ مابوویەوە و بەهۆیەوە دوو ژووری لە هۆتێلێکی مام ناوەندا گرت و بە درێژایی 30 ساڵ لەدوا قۆناغی تەمەنی تێیدا ژیا، بەبێ دایك، ژن، منداڵ، خێزان، نیشتمان، هاوڕێ، جگە لە سەگەکەی کە ناوی نابوو (اگما) کە ناوێك بوو بە (گیانی جیهان) دەوترا، بەڵام ئەوانەی لە هۆتێلەکە دەژیان یان لە شۆپنهاوەرەوە نزیکبوون، سەگەکەیان ناونابوو

شۆپنهاوەری بچوك.

بەرهەمەکانی:

شۆپـنـهـاوەر نامەیەکی دکتۆرای لە ساڵی (1813) نووسیوە کە باس لە هۆکاری گونجاو دەکـات بۆ جیهانی دەرەوە کە لەسەر بنەمای ئەم چوار بنچینەیە دەبێت:

1- پـەیـوەنـدی نـێـوان ئەنجام و بیروباوەر

2- پـەیـوەنـدی نـێـوان هۆکارو بەرهەم.

3- پەیوەندی نێوان کات و شوێن

4- پـەیـوەنـدی نـێـوان عەقڵ و کار.

سـێ روانـیـنـی یـەکـەم تایبەتە بە لایەنی تیۆری، بـەڵام روانـیـنـی چـوارەم بریتییە لە کار، ئەم چوارەش وێـنـاکـردنـمـان بـۆ جیهانی دەرەکـی گەشەپێدەکات، لـەگـەڵ هـەڵـچـوونـەکـانـمـان لەگەڵی. دووەم کتێبیشیان بریتییە لە (جیهان ئیرادەو وێـنـاکـردن) یـان (جیهان ئـیرادەو بیرۆکە) و پێیوایە وێناکردنێکی کۆتایی بۆ بـوون و بـیر دانـــاوە، بۆیە ئەم کتێبەی نەبووە جێگەی رەزامـــەنـــدی، هـەتـا پـاش (10) ساڵ بە شۆپنهاوەریان وت بەشێك لـە کتێبەکەی وەك وەرەقـــەی تـەلـەف فرۆشراوە بە پیشەوەرەکان، بـەمـەش ئـەوەنـدەی تر تـووشـی رەشبینی بـووە، ئەمە جگە لـەو ململانێ و رێپیانەی (مؤامرة) کە لەناو فەیلەسوف و بیرمەندەکاندا بەرامبەری کراوە، چونکە لە فەلسەفەکەی ناگەن و بۆ نـەوەی ئایندە دەنووسێت، دواتر دەڵێت "ئەم کتێبە وەك ئاوێنە وایـە، ئەگەر کەریش سەیری بکات چاوەڕێی ئەوە ناکات سیمایەکی فریشتە ببینێت" پاشان کتێبێکی بەناوی (ئیرادە لە سروشت)دا لە ساڵی 1836 بلاوکردەوە، لەناو ئـەم کتێبەدا نمونەو بەڵگەی سروشتی دۆزیـەوە کە بەڵگەن بۆ تیۆرەکەی لـە ئـیرادەی گشتییدا، کە لـە کتێبەکەی پێشوتریدا بـاسـیـکـردوون. لـە سـاڵی 1841 کتێبێکی بەناونیشانی (دوو کێشەی سـەرەکی لە فەلسەفەی ئاکاردا) و لە ساڵی (1851) دوو کتێبی گرنگی دەرکرد لەبارەی ئەنجامەکان، کـە تـێـیـدا تـــەواوی هـــەوڵ و کۆششی بیری خستەگەڕ لە بەرامبەریشدا دە نوسخە وەك پاداشتی کۆششەکانی لە نووسینی کتێبەکانی پێدرا، هەرچەندە دواتر کتێبەکانی نـەبـوونـە جـێـگـەی سەرنج و فەلسەفەکەی لەبەرچاوان پەراوێزخرا.

لە کۆتایی ژیانیدا فەلسەفە رەشبینییەکەی لای هەندێ ناوەند گرنگی پێدرا و بووە مایەی رەزامەندی بە تایبەتی لە سـاڵانـی (1854)دا، لە 21 ی سێپتێمبەری 1860 لەو هۆتێلە ئاساییەی خۆیدا دانیشتبوو کـە 30 سـاڵی دواتەمەنی تێیدا بەسەربردبوو کە نانی دەخـــوارد خـاوەن هـۆتـێـل پـاش کـاتـژمـێرێك بەهـەمـان شـێـوە دەیبینی دانیشتووە، شۆپنهاوەر لە ساڵی 1860 دا کۆچی دوایی کرد.

کلیلی کەسایەتی:

شـــۆپـــنـــهـــاوەر لـە فەلسەفەکەیدا کاریگەر بووە بە زۆرشتەوە لەوانە:

1- بۆماوەزانی خێزانی: شۆپنهاوەر لـە خێزانێکدا لەدایك و گـەورە بـووە کە پڕبووە لە نەخۆشیە دەرونی و عەقلیەکان، بەهۆی ئەمەشەوە ئەندامەکانی ئـەم خێزانە وەچە لەدوای وەچە دووچاری ئەم جۆرە نەخۆشیانە بوون، نەخۆشیەکانیش لە هەردوو سەری دایك و باوکیەوە بوون، بۆ نمونە باوکی خۆی کوشت، نـەنـکـی دووچـــاری شێتی بـوو پاشان مـرد، شوێنگەو کاریگەری نەخۆشی دەرونیش لە شۆپنهاوەردا دەرکـەوت و بەرهەمەکانی پێچەوانەی رەوشتی و هەڵسوکەوتی بوون بە درێژایی قۆناغەکانی ژیانی.

خراپی رەوشـتـی دایکی لەدوای مردنی باوکی، وایکرد

شۆپنهاوەر پێیوایە بوون لەسەر بنەمای فەلسەفە، خبرەو مەبەستە، هەموو ئەو شتانەی کە لە بووندا هەیە بەڵگەیەکی ڕاستگۆیانەیە لەسەر بەڕێوەبردنی بکەرێك و توانستی و حکمەت و...تاد

بەگومان بێت لە تەواوی خەڵکی، بەتایبەتی کاتێك گۆشەی مامۆستای ناسی، ئەو ڕووداوانەش کاریگەرییەکی خراپی لەسەر دروستکرد.

2- بارودۆخی جیهان: ئەو کاتانەی کە شۆپنهاوەر لە دایکبووە سەردەمێك بووە شەڕ ئەوروپای لەناوبردبوو، بە دەیان هەزار خێزان ئاوارەو سەرگەردان بوون، بەهۆشیەوە هەژاری و بێدەرەتانی لەناو خەڵکیدا بڵاوبوویەوە لەسەر ئاستی وڵاتانی ئەوروپا، شەرەکەش لەنێوان (ناپلیۆن) کە شۆپنهاوەر ڕۆشنبیرەکان بە گیانی شۆڕشی فەرەنسیان دەزانی، کە بڕو خەڵکی ئازادکرد، بەڵام وڵاتانی ئەوروپی لە دژی ناپلیۆن یەکیانگرت و شکستیانپێهێنا، ئەمەش لوتکەی ناخۆشی بوو لای شۆپنهاوەر.

3- باری دەروونی و عەقڵی: ئەو بارودۆخانەی کە باسکران کاریگەریان لەسەر باری دەروونی و عەقڵی و توشبوون بەمانە لای شۆپنهاوەر بە درێژایی تەمەنی هەبوو، بۆیە بەردەوام پیاوێکی بەشێوە ترسنۆك و دڵەڕاوکێ دەبینرا، ئەمانەش بارودۆخی کۆنترۆڵکردبوو، بۆیە بە بەردەوام بە گومانەوە سەیری خەڵکی دەکرد، بۆیە لە شەڕو غەدرەکانیان دەترسا، لەبەرئەوە بەردەوام دەرگای زۆر بە وریاییەوە دادەخست و چەکی لای خۆی دادەنا، لەوە دەترسا هەڵبکوتنە سەری و نەخۆشی ئێسکی هەبوو، وایدەبینی خەڵکی پیلانی لە دژی دەگێڕن و ڕقیان لێیەتی، ئەم هەستانەش وایلێکرد بەتەنها بژی بەبێ ژن و منداڵ و خێزان و نیشتمان و بە درێژایی ژیانی بڕوای بە کەس نەدەکرد.

فەلسەفەی شۆپنهاوەر

شۆپنهاوەر پێیوایە بوون لەسەر بنەمای فەلسەفە، خبرەو مەبەستە، هەموو ئەو شتانەی کە لە بووندا هەیە بەڵگەیەکی ڕاستگۆیانەیە لەسەر بەڕێوەبردنی بکەرێك و توانستی و حکمەت و...تاد، سەرنجی ئەوەی دەدا، بوون لەسەر پەیرەوێکی بەهێز و دروست و جوان دەڕوات، مەبەستێکی هەیە لە پێگەیشتنی، بۆ ئەم مەبەستەش هۆکار هەیە و لە هەمانکاتیشدا مەبەست هۆکارەکانی لە فەلسەفەی بکەرەکەیەوە سەرچاوە دەگرێت، پێشیوایە بکەرەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سروشت و مادە.

بنەمای فەلسەفەی شۆپنهاوەر:

1- بوون بریتییە لە مادەیەکی ڕەهاو جگە لە مادە هیچ شتێك لە بووندا نییە و هەندێك جار بۆئەمە دەگەڕێتەوە بۆ وێناکردنی خودی و وەهمە دەروونیەکان، کە هیچ ڕاستەقینەیەکیان لە دەرەوە نییە، بۆیە

شۆپنهاوەر

دەڵێت"هەستەکان حاڵەتێکی خودین، بەڵام تێگەیشتن و وێناکردنی خودی دەیگەیەنێتە هۆکاری دەرەکی، بۆیە وێنای بکەرەکەی لە کاتێکی سەربەخۆ لەو شوێنەی ئێمە دەکەین، بۆیە زانستی مادی بەسە بۆ لێکدانەوەی هەموو ئەو رەمزو لوغزانەی کە هەن.

2- زانست بریتییە لە ئیرادەو بیر: بیرۆکە لە وێناکردنی خودیماندا لە جیهانی دەرەوەیە، زۆرجاریش دەشێ ناراست و ناواقیعی بێت، بەڵام ئیرادە بریتییە لە کرۆکی بوونی مادی راستەقینە، زانست بریتیە لە ئیرادەیەکی گشتی تەواو، ئەم ئیرادەیەش غایەو ئامانجی هەیە و هەوڵی بەدیهێنانی دەدات، ئەمەش لەرێگەی ئەو هۆکارانەوە دەبێت، کە خۆی دروستیکردوون و دایهێناون، هەموو شتێك لە بووندا لە بێگیانەوە بۆ مرۆڤ هەموویان ملکەچی ئەوی ئیرادە گشتیەن کە سروشت هەیەتی و هەمووشتێك لە رێگەیەوە گوزەردەکات.

3- ئیرادەی گشتی لە سروشتدا چاودێریکردنی بۆ ئەوەیە پاراستنی هەموو جۆرەکانی ژیانە، بۆیە گرنگی بە مانەوەی هەموو جۆرە گیاندارەکان دەکات وەك (ئاژەڵ، مێروو ....تاد)

4- ژیان هەمووی، بەڵکو بوون هەمووی ناخۆشی و خەم و ئازارە، هەرگیز لە بووندا هەمووی خۆشی نییە، چونکە مانای خۆشی نازانێت.

5- مردن دوژمنی ئیرادەی گشتیە و دەیەوێت ژیانی زیندوەکان لەناوبەرێت، بەڵام ئیرادەی گشتی شکستی لە رێگەی غەریزەی سێکسیەوە پێدەهێنێت، چونکە نەوەی نوێ دەخەنەوە و لە رێگەیەوە رێگری لێدەکرێت.

6- هۆکاری ئیرادەی گشتی لە جێبەجێکردنی غایەکەی لە بەرامبەر هزری مرۆڤدا بریتین لە عەقڵ و غەریزەی سێکسی. عەقڵ هۆکارێکە لە هۆکارەکانی گشتی کوێرانە، کاردەکات بۆ مانەوەی ئەو جۆرەی کە هەوڵدەدات و ئازار دەکێشێت خۆکوشتنی مرۆڤ ئازادییە لە رزگاربوون لە ژیان و ئازارەکانی، ئەگەر هەموو خەڵکی وایبکردایە ژیان کۆتاییپێدەهات و ئیرادەی سروشتیش شکستیدەهێنا لە بەدیهێنانی مەبەستەکانی، لێرەوە رۆڵی عەقڵ دەردەکەوێت لە دروستکردنی ئیرادەداو هەڵدەستێت بە داهێنانی بیرەکان، کە بوونیان نەبووە بەو ئامانجەی قەناعەت بە مرۆڤ بکات ئازارەکان قبوڵبکات.

بەڵام غەریزەی سێکسی رۆڵی ئیغراکردنی کوڕانە بە کچان بە پێچەوانەشەوە، ئیرادەی کوێرانەش وایکردووە ئەم غەریزەیە بەهێزترین غەریزە بێت لە کائینە زیندووەکاندا، ئەمەش بۆ بەرپەچدانەوەی مردنە، بۆیە

بوونی ناخۆشی لەوەوەیە کە ژیان گۆڕەپانی جەنگەکانە و هیچ کائینێك تێیدا بە زیندوویی نامێنێتەوە، ئەگەر لەسەر حسابی کەسێکی دی نەبێت

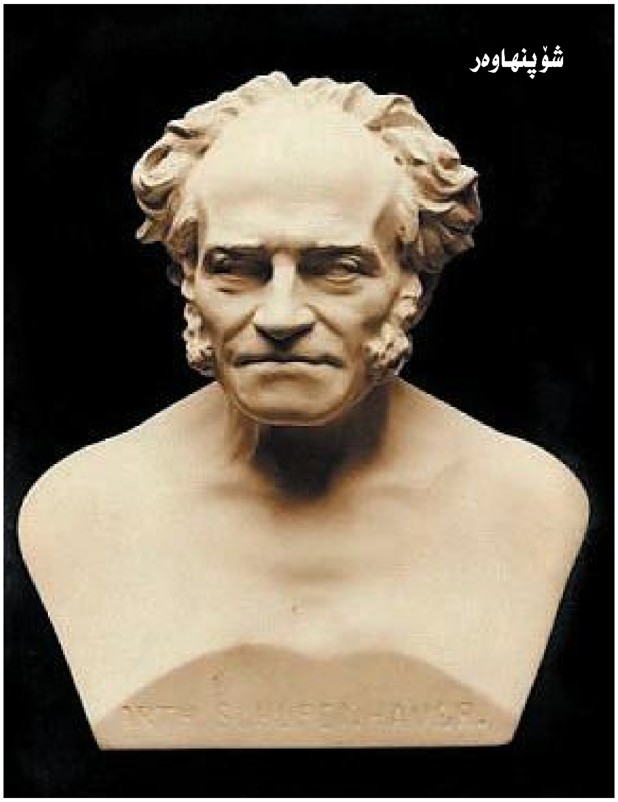
شۆپنهاوەر

لای شۆپنهاوەر بنەمایەکی سەرەکی ژیانی هەموو ئەم کائینانەیە، هەروەها پێیوایە سێکس بریتیە لە کلیلی ڕەوشتی مرۆیی.

7–بوون هەمووی ناکۆکی و ململانێیە، چونکە غایەکانی کائینەکان تەواو نابێت و هەر غایەیەکیشیان بێتەدی، یەکێکی دیکە جێگەی دەگرێتەوە، ئەم شەڕکردنەش بەپێی جیاوازی کائینەکان بەپێی هەستپێکردنەکان دەگۆڕێت ، هەژارەکان زۆر لە ژیانێکی ناخۆشدا دەژین و ژیانیان خالیە لە خۆشی و پڕە لە ناخۆشی، بەلام دەولەمەندەکان لە ناخۆشیدا دەژین، بەلام ئازارەکان ماندووکەرن.

بوونی ناخۆشی لەوەوەیە کە ژیان گۆڕەپانی جەنگەکانە و هیچ کائینێك تێیدا بە زیندوویی نامێنێتەوە، ئەگەر لەسەر حسابی کەسێکی دی نەبێت، ئاژەلە درندەکان مرۆڤ ڕاودەکەن و مرۆڤ ئاژەلەکان و هەمووان دارو درەخت و هەواو ئاو ...تاد

8– لەگەڵ ئەوەی هەموو ئەو بەڵگانە دەهێنێتەوە کە ژیان ئازارو ناخۆشیە، لەگەڵ ئەوەشدا ژیان وەلادەنێ و هەوڵی خۆکوشتن دەدات بۆ ڕزگاربوون لە ناخۆشیەکان.

هەندێك لە وتەکانی شۆپنهاوەر:

- ئیرەیی بەرزترین پلەی ڕێزە لە ئەلمانیادا
- لەدەستدانی شتێك هەندێك جار فێری نرخەکەیمان دەکات.
- زۆر بە دەگمەن بیر لەوە دەکەینەوە کە هەمانە، بەڵکو ئێمە بیر لەوە دەکەینەوە کە نیمانە.
- هەموو کەسێکی بێعەقڵ دەتوانێت مێروویەك بکوژێت، بەلام هەرچی زانای دنیا هەیە ناتوانن دانەیەك دروست بکەن.
- هەموو کەسێك دەتوانێت چی دەوێت بیکات، بەلام ناتوانێت ئەوەی دەیەوێت بیکات.
- سامان وەك ئاوی دەریا وایە چەندێکی لێبخۆیت تینویەتی ناشکێنێت، ئەمەش بۆ ناوبانگی دەبێت.
- ئەگەر دەتەوێت هەمووان سەرت بۆدانەوێنن، سەرەتا خۆت سەرت بۆ عەقڵ دانەوێنە.
- ئەو کەسەی کارێك لەسەر بنەمای عەقڵ بکات، دووچاری هەڵە نابێت.

سەرچاوەکان:

– مذاهب فكرية معاصرة، عرض و نقد، دكتور محمد مزروعة، 2004
– شوبنهاور و فلسفة التشاؤم، وفيق عزيزى، فارابى، لبنان، 2008
– فرد فى فلسفة شوبنهور، فواد كامل، مصر، 1991